

ABDULHAY SOBIROV SHE'RIYATIDA ONA TILI MAVZUSI VA BADIY TALQINLARI

Zulxumor Musaboyeva
Namangan davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yetuk tilshunos olim va iste'dodli shoir Abdulhay Sobirovning ona tili mavzusiga bag'ishlangan she'riy turkumlari badiiy-estetik tahlil markaziga olingan. Tadqiqotda shoirning tilga bo'lgan poetik munosabati, ona tilining ma'naviy-ruhiy mohiyatini yuksak badiiy tasvir orqali ifodalash mezonlari, shuningdek, uning ijodida til madhiyalashuvi an'anasining o'ziga xos talqinlari ilmiy yondashuv asosida yoritilgan. Maqolada Sobirov lirikasining g'oyaviy-badiiy yo'nalishlari, ramziy obrazlar tizimi, leksik-semantik qatlamlar, poetik sintaksis va uslubiy vositalarning qo'llanilishi tahlil qilinib, shoirning til konseptini shakllantirishdagi estetik mahorati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari Sobirov ijodida ona tili timsoli milliy o'zlik, tarixiy xotira va ma'naviy qadriyatlarning badiiy ifodasiga xizmat qiluvchi markaziy poetik omil ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ona tili, she'r, sarlavha, tashbeh, sifatlash, obrazlilik, badiiylik, grafik, bosh harf

THE THEME OF THE MOTHER TONGUE AND ITS ARTISTIC INTERPRETATIONS IN THE POETRY OF ABDULHAY SOBIROV

Zulxumor Musaboyeva
Namangan State University

Abstract: This article presents a literary and aesthetic analysis of poetic cycles devoted to the theme of the mother tongue by the prominent linguist and talented poet Abdulhay Sobirov. The study examines the poet's artistic attitude toward the native language, the criteria for expressing its spiritual and moral essence through elevated poetic imagery, as well as the unique interpretations of the tradition of praising the language in his works. The article analyzes the ideological and artistic directions of Sobirov's lyrics, the system of symbolic images, lexical-semantic layers, features of poetic syntax, and the use of stylistic devices. The poet's aesthetic mastery in shaping the concept of language is thoroughly explored. The findings demonstrate that the image of the mother tongue in Sobirov's works serves as a central poetic element, embodying national identity, historical memory, and spiritual values.

Keywords: mother tongue, poem, title, simile, epithet, imagery, artistic expression, graphics, capital letter

Kirish. Abdulhay Sobirov ijodida til, ona tili mavzusi alohida o‘rin tutadi. Shoirning umumiy o‘rta ta‘lim maktablari, akademik litsey darsliklaridan o‘rin olgan, ommaviy nashrlarda e‘lon qilingan she‘rlari va “Ona tilim - qalbim ardog‘i” (Toshkent: Bookmay print, 2024. - 130 b.) nomli she‘riy to‘plami fikrimizning yorqin dalilidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu kichik tadqiqotda Abdulhay Sobirov she‘riyatida ona tili mavzusining badiiy talqinlarini yoritish jarayonida bir qator filologik va adabiyotshunoslik metodlaridan foydalanildi. Avvalo, tahliliy-deskriptiv metod yordamida shoir she‘rlaridagi g‘oyaviy yo‘nalishlar, obrazlar tizimi va poetik unsurlar izohli tarzda sharhlab berildi. Komparativ metod asosida Sobirovning ona tili haqidagi she‘rlari zamonaviy o‘zbek poeziyasi namunalari bilan ma‘lum jihatlarda qiyoslab o‘rganildi. Lingvopoetik tahlil metodi orqali matndagi leksik-semantik qatlamlar, badiiy vositalar, ramziy ma‘nolar va ularning poetik vazifalari aniqlab berildi. Shuningdek, struktural tahlil she‘riy matnning sintaktik qurilishi, kompozitsion xususiyatlari va ritmik-intonatsion tizimini o‘rganishda qo‘llanildi. Natijada shoirning ona tili konseptini shakllantirishdagi estetik mahorati ilmiy asoslangan holda yoritildi.

Tahlil va natijalar. Shoir sarlavha yartaish bobida yuksak mahoratga ega. U ona tiliga bag‘ishlangan she‘rlarini ravon, sodda, xalqona ataydi: “Ona tilim...”, “Ona tilim yaxshida!”, “Ona tilim - jon tilim”, “Nega ona tili deyiladi?”, “O‘zbek so‘zin ohangi”, “O‘zbek tili”, “Ona til”, “Yuragimsan, ona tilim”, “Ona tilimga”, “Ona tilining o‘rni”, “Ozod elning tili”, “Ona tiliga muhabbat alladan boshlanadi”, “Tillarning zo‘ri”, “Ona tilim sotmayman”, “Asragaymiz ona tilni”, “Tiling himoya qil”, “Ona tilim ziyoda”, “O‘zbek tilim”, “Ona tilni asrang, yoronlar”, “Ona tilim soqchilari” kabi.

Mazkur sarlavhalarining har biri muayyan mazmun va uslubiy mohiyatga ega. “Ona tilim...”, “Ona tilim yaxshida!”, “Ona tilim - jon tilim”, “Yuragimsan, ona tilim”, “Ozod elning tili”, “Tillarning zo‘ri”, “Ona tilim ziyoda” kabi sarlavhalarda shoirning ona tilidan g‘ururlanish, faxrlanish tuyg‘ullari ifoda etilgan bo‘lsa, “Ona tilim sotmayman”, “Asragaymiz ona tilni”, “Tiling himoya qil”, “Ona tilni asrang, yoronlar” kabi sarlavhalarda esa uni e‘zozlash, qadrlashga chorlov bor.

Shoir har bir o‘quvchi o‘ylariga oid umlashma fikrlar obrazli ifodalanadi. Chunonchi, barcha inson uchun ona tilisi - eng yaxshi til! Bu hikmatli talqinni shoir quyidagicha beradi:

Hamma tillar ichida,

Ona tilim yaxshida.

Dunyodagi tillarning

Mukammali, naqshida.

(“Ona tilim yaxshida!”, 6-b.)¹

¹ Собиров А. Она тилим – қалбим ардоғи: шеърӣй тўплам. – Тошкент: Bookmay print, 2024. – 130 б. Barcha she‘rlar shu manbadan olingan. Keyingi o‘rinlarda she‘r nomi, sahifasi beriladi.

Shoir ona tilini ne'matga o'xshatadi, bo'lganda ham insonga Alloh tomonidan in'om etilgan eng ulug' ne'matga:

*Boshdan-oyoq alomat,
Keltirar elga omad,
Tangrimdan oliy ne'mat -
Ona tilim yaxshida!*

(“Ona tilim yaxshida!”, 6-b.)

Ona tilini e'zozlash, ulug'lash shoirning boshqa she'rlarida ham tizimli davom etadi:

*Ona tilim - jon tilim,
Boyliklarga kon tilim.
Ohanglaring bo'lakcha,
Tanamdagi qon - tilim.
Boshimdan sochib ziyoni,
Menga ochding dunyoni,
Xazinamsan topilmas,
Bo'lmagan hech ziyoni.
Ona tilim - jon tilim,
Boyliklarga kon tilim.
Sen-la bo'ldi O'zbekim,
O'z yurtida xon tilim.*

(“Ona tilim - jon tilim”, 7-b.)

Mazkur satrlarda ona tili timsoli nisbatan qo'llangan *jon tilim, tanamdagi qon - tilim, xazinamsan topilmas, boyliklarga kon tilim, o'z yurtida xon tilim* kabi sifatlashlar betakrorligi, orginalligi, individalligi bilan tavsiflanadi hamda ona tilining badiiy talqinlarini mukammallashtiradi, to'ldiradi.

Shoir ona tilini ulug'ligini sifatlash va grafik vositalar bilan ifodaydi. Ona tili oddiy til emas, “jon tilimiz”. Tilni hurmat va e'zoz ifodasi sifatida bosh harflar bilan yozadi. Bunda harflar yozilishi ham lingvopoetik vazifa bajaradi:

*Onalar ona tilining chinakam me'morlari,
Barcha so'zlar shu so'zning atrofida jamlanar.
Tilda bo'lar har xalqning nomusi va orlari,
Shu bois, jon tilimiz ONA TILI deb nomlanar.
(“Nega ona tili deyiladi?”, 7-b.)
O'zbekimning xazinasi, bori bo'lgan - Ona til,
Asrlardan omon o'tgan ori bo'lgan - Ona til.
Sandiq-sandiq boyliklarni ortmoqlab ketayotgan,
Qadim karvon yo'llarining nori bo'lgan - Ona tili.
Bobolarim o'gitlarin yuraklarga naqsh qilgan,*

Navoiyning kelajakka zori bo'lgan - Ona tili.
Jilg'alarga, daryolarga suvlar berib tugamas,
Osmono'par tik tog'larning kori bo'lgan - Ona tili.
Taraqqiyot davri keldi, faqat olg'a bosaver,
Xalq dardiga malham bo'lgan, dori bo'lgan - Ona tili.
(“Ona til”, 14-b.)

Shoir she'riyatida ona tili timsoli *xalqning boyligi, bori, nomusi-ori, yuraklarning naqshi, xalq dardining darmoni* sifatida tasvirlanadi.

A.Sobirov ona tiliga nisbatan sara sifatlashlar qo'llaydi. Bu sifatlashlar sirasi xalqonaligi, betakrorligi bilan tavsiflanadi. “*Tilim ostidagi gavharim*”, “*hayotdagi topganlarim, ganj, zarim*” kabi sifatlashlar fikrimiz dalilidir:

Tilimning ostidagi,
Gavharimsan, Ona til.
Hayotdagi topganlarim,
Ganj, zarimsan, Ona til.
(“Yuragimsan, ona til”, 15-b.)

Shoir hatto, ona tilini ona tomonidan berilgan yurakka o'xshatadi:

Yashash-chun bergan onam,
Yuragimsan, Ona til!
(“Yuragimsan, ona til”, 15-b.)

Shoir ona tili mavzusidagi deyarli barcha she'rlarida ritorik murojaatdan unumli va faol foydalanadi. U ona tiliga hurmat, e'zoz, siylov bilan *Ona til, Ona tilim* shakllarida murojaat qiladi. Uning murojaatlari sifatlashlar, tashbehlar bilan to'yinganligi bilan tavsiflanadi:

Buyuksan, aytnasam ham,
Hech tildan emassan kam.
Sensiz o'tmas biron dam,
Ma'nolarning konisan,
El-u yurtning jonisan.
Yurmam ular zayliga,
Ne desalar mayliga,
Qo'l siltadim bariga,
Ona tilim suyuksan,
Hammasidan buyuksan.
(“Hammasidan buyuksan”, 35-b.)
Ona tilda sehr bor,
U nomusdir, udir or.
Tilni xor qilganlar,
O'zi ham bo'ladi xor.

(“Burching”, 113-b.)

So‘zlama hech behuda,

Yaroqsiz butoq bo‘lma.

Ona tili bo‘stonida,

Bulbul bo‘lgin, zog‘ bo‘lma.

(“Bulbul bo‘lgin, zog‘ bo‘lma”, 116-b.)

Shoirning muroaati misradan misraga, banddan bandga ham mazmunan, ham obrazlilik, ham badiiylik jihatidan rivojlanib boradi va so‘ngida yuksak ruhda yakunlanadi. Yuqoridagi sifatlashlar, o‘xshatishlar va she‘r yakuni hamda undagi xulosani she‘r sarlavhasiga chiqishi buning dalilidir: *aytmasam-da buyuksan, hech bir tildan kam emassan, ma’nolarning koni, el-u yurtning joni, suyuksan, hammasidan buyuksan* > “*Hammasidan buyuksan*” kabi.

Shoirning ayrim misralari mazmunan hikmatlar, bashoratlar yang‘liq jaranglaydi:

Avlodlar o‘rtasida oltin xalqa - Ona til,

Beminnat xizmat qilar elga, xalqqa Ona til!

(“Oltin xalqa”, 28-b.)

“Ona Vatan!” deya bejiz aytilmas,

“Ona tilim!” deyish tabiiy holdir,

Vatan suyanchiqdir bizga har nafas,

Til ham hayotda zarur quroldir.

(“Tilingni avayla!”, 57-b.)

Hikmatlarning konidir,

Ona til imkonidir,

O‘zbekimning shonidir,

Har bir so‘zi tilo, zar.

(“Boburning so‘zlari”, 75-b.)

Bu misralarda shoir ona tilini oltin xalqaga tashbehlaydi. Ona tilini aloqa vositasi sifatidagi vazifasini badiiylik bilan ifoda etadi.

O‘zbek tilim dunyoda,

Barcha tildan ziyoda.

Yurtimda u jaranglar,

Yerda, suvda, havoda.

(“Ona tilim ziyoda”, 106-b.)

Yoki:

O‘zbekimning jonkuyar onalari bor ekan,

O‘zbekcha kalomlarning tarovati so‘lmaydi.

Kechalar dilbandining boshida bedor ekan,

Ona tilim hech qachon yo‘qolmaydi, o‘lmaydi!

(“Ona tilga muhabbat alladan boshlanadi”, 31-b.)

Olimning bu falsafiy mushohadalari A.Sobirovning “Ona tilga muhabbat alladan boshlanadi” she’rida badiiylik va obrazlilik bilan ifoda etilgan:

*Hamma ham birdaniga so‘zga bo‘lmaydi usta,
Har birinson umrining bolalik pallasida,
Ona tilga muhabbat kurtak ochadi asta,
Oq oydin kechalarda onalar allasida.*

(“Ona tilga muhabbat alladan boshlanadi”, 31-b.)

Shoir nafaqat ona tiliga boshqa shaxs va narsalarga nisbatan yangi tashbehlar yaratadi. Uning talqinida bolaga ona tiliga muhabbatni alla-la singdirdan onalar - ona tili me’morlaridir:

*Onalar ona tilga hamisha bo‘lgan me’mor,
Har bir so‘zning sehrini yuragidan tuyadi.
Alla aytib kechalar beshik ustida bedor,
Til sehrini farzandin qulog‘iga quyadi.*

(“Ona tilga muhabbat alladan boshlanadi”, 31-b.)

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Abdulhay Sobirov she’riyatida ona tili mavzusi badiiy-estetik tafakkurning markaziy yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir tilni nafaqat millatning asosiy belgisi yoki aloqa vositasi sifatida, balki ma’naviy o‘zlikni belgilovchi ramz, milliy ruhiyatning mazmuniy tayanchi, ma’rifat manbai darajasiga ko‘taradi. Uning she’riy matnlarida ona tili ulug‘lanadigan, qadrlanadigan, e’zozlanadigan ma’naviy qadriyat sifatida talqin qilinadi. Badiiy tasvirlar tizimi, ramziy obrazlar, semantik qatlamlarning chuqurligi shoirning tilga bo‘lgan yuksak muhabbatini yanada ta’sirchan ochib beradi.

Sobirovning lirikasida ona tili - millatning ruhiy immuniteti, tarixiy xotiraning saqllovchisi, umuminsoniy tafakkurga yo‘l ochuvchi ma’naviy ko‘prik sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir tilda mujassam bo‘lgan tarixiy qatlamlar, badiiy-estetik imkoniyatlar, xalqona ohang va timsollar orqali tilning ruhiy kuchini, inson kamolotidagi o‘rnini, ma’naviy uyg‘unlashtiruvchi vazifasini yuksak poetik tahlil bilan ifodalaydi. Shuningdek, uning she’rlarida tilni asrash, unga sadoqatli bo‘lish, uni rivojlantirish zarurati singari g‘oyalar zamonaviy poetik fikr bilan uyg‘unlashadi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulhay Sobirovning ona tiliga bag‘ishlangan she’rlari o‘zbek adabiyotida til madhiyalashuvi an’anasini yangi badiiy bosqichga ko‘targan, tilning ma’naviy-estetik qadrini chuqur ochib bergan, milliy o‘zlikni mustahkamlovchi muhim poetik manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, U. Zamonaviy o‘zbek she’riyati poetikasi. - Toshkent: Fan, 2019.

2. Собиров А. Она тилим - қалбим ардоғи: шеърый тўплам. - Тошкент: Bookmay print, 2024. - 130 б. Barcha she'rlar shu manbadan olingan. Keyingi o'rinlarda she'r nomi, sahifasi beriladi.
3. Mamajonov, A. "Abdulhay Sobirov lirikasida milliylik va ruhiy kechinmalar". - O'zbek tili va adabiyoti, 2021.
4. Qosimov, S. XX-XXI asr o'zbek she'riyati taraqqiyoti. - Toshkent: Universitet, 2020.
5. Tursunov, O. "Sobirov she'rlarida ramziy obrazlar tizimi". - Adabiy tanqid, 2022.
6. Rasulov, B. Zamonaviy shoirlar poetik tafakkuri. - Toshkent: Akademnashr, 2023.
7. Siddiqov, H. Ona tili - millatning ma'naviy tayanchi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
8. Bozorov, M. "Til madhiyalashuvi an'anasi: o'zbek adabiyotida talqin". - Adabiy meros, 2019.
9. Azizxo'jayeva, D. She'riyatda ramziylik va ma'no qatlamlari. - Toshkent: Yangi Asr, 2020.
10. Quronov, D.; Rasulov, B.; Mamajonov, A. Adabiyotshunoslik lug'ati. - Toshkent, 2019.